

Smrt a otázka nesmrtelnosti

Jak vzniká vědomí?

Na všechny živé bytosti této země se vztahuje polarita vzniku a zániku, narození a smrti. Jako hmotně existující organismy náležejí k říší pomíjivosti. Tak je také pro člověka při všech očekáváních a nejistotách jeho osudu událost smrti, která je ponejvíce pocíťována jako nevíтанá nebo negativní, tím jediným, co je absolutně jisté. Avšak patří k tragice moderního člověka, že se vzhledem k této pronikavé události osudu nalézá sám v největší pochybnosti. Zhasí smrt neodvolatelně také náš duševní život, nejen naši tělesnou, nýbrž také naši duševně-duchovní existenci? Pro toho, kdo těmto otázkám přitakává, se musí celý život vyjímat jako nesmyslná slepá ulička. Pro již na začátku tohoto spisu zmíněnou vnitřní roztříštěnost naší doby je příznačné, že také u zde vznikajících otázek na sebe narážejí nejrůznější mínění.

Způsob, jakým člověk přemýšlí o smrti, je neklamným prubířským kamenem jeho světového názoru. Pro nábožensky založeného a s tradicí více nebo méně spjatého člověka je víra v další život po smrti samozřejmostí. Je platná pro všechna náboženství jako základ jejich existence, protože by náboženství bez tohoto statku víry byla nesmyslná. Současník, který se upřímně snaží orientovat se a přiblížit k jednostranným vědeckým představám biologie, nauce o původu tvorstva a k mozkové fyziologii, se dostává do nebezpečí nahlížet na smrt jako na přírodou daný konec člověka, což jako samozřejmé platí pro zvíře. Ve světě představovaném bez boha a ducha nemá tak jako tak představa nesmrtelné lidské duše místo.

Nejistota v této oblasti způsobuje, že pro mnoho lidí není možné podívat se statečně do očí vážné tváři smrti. Instinktivně cítí, že nedorostli k vnitřnímu rozhodnutí, se kterým je nutné se setkat, a bojí se následků, které by podle okolností měli vyvodit pro svůj další život. K tomuto vyhýbavému chování, které je spojeno s otázkami umírání a smrti a naše společnost je již dávno prohlásila za tabu, přispívá dobou podmíněný předsudek: o takových věcech se

přece nakonec nemůže vědět nic jistého. Tím se ale vplíží do duší nejistota a strach před neznámým, neprůhledným a hrozivým, a navíc zůstává neřešitelnou i otázka po smyslu života, protože je nerozlučně spojena s otázkou podstaty smrti.

Má být smrt považována za neprostopnou zeď, nebo za bránu k nekonečnosti, za krutý konec, který všechno morální úsilí našeho života činí nesmyslným, nebo za slibný začátek vyššího života? Toto není světonázorová luxusní otázka. Mnohem více určuje odpověď, která může být dána jednáním v mnohých praktických životních situacích. To navíc hluboce zasahuje do našeho celkového životního pocitu a působí tím zpětně také na naše duševní zdraví. Zvláště v kritických situacích, v bolesti a bídě, při chronických nemocech nebo velkých zklamáních, při neúspěchu a neštěstí bude naše chování spoluurčeno druhem odpovědi na otázku smrti. To vyplývá z více než 10 000 sebevražd ročně pouze v Německu. Kolik jich může být na celém světě? Nelidské zničení „ne- hodnotného života“ duševně nemocných nebo lidí označených za „rasově méněcenné“ v éře mezi lety 1933 až 1945 rovněž ukazuje na zhoubné následky materialistického světového názoru. Zápas v zákonodárství mnoha zemí o povolené zničení života v těhotenství nebo předčasné ukončení života rukou lékaře při nevyčísitelném utrpení (eutanázie) a diskuse o klinickém prodloužení života nebo o trestu smrti ukazují nadále na aktuálnost námi vyslovené otázky.

Duchovně-vědecky viděno, mezi smrtí zvířete a člověka není podstatný rozdíl. Tak jako je fyzické tělo jako rozpadající se mrtvola předáno zpět hmotnému světu, tak se rozpouštějí úmrtím osvobozené éterné a astrální tělo zvířete v éterném a astrálním světě. Totéž platí, jak ještě bude přesněji vylíčeno, v obměněné formě i pro odpovídající bytostné články člověka. Co je však po smrti pomíjivosti všeho pozemského bytí zcela s to se vytrhnout, je duch člověka, který prosvítí ve vědomí já. Ve druhé kapitole již bylo vylíčeno, jak se ve stavu oproštění se od těla bytost já prožívá ve své samostatnosti oproti tělu a

vyrůstá nad hranice naroze

ní a smrti. Zažije, že její nenarození a její nesmrtelnost má prvotní stav v povaze věčnosti božsky duchovního světa, jehož částí sama je.

Autor tohoto spisu je si vědom, že takovéto líčení u většiny přírodovědecky nebo dokonce medicínsky orientovaných lidí přítomnosti musí narazit na skepsi a na velký odpor. S ohledem na své „zaručené“ vědění se mnoho lidí přiklání k tomu vidět v duchovně-vědeckém líčení pouhé neprokatelné tvrzení, přejímání z lásky vytvořeného náboženského dogmatu, nebo uchopení duality o těle a duši pocházející z pohanství, které je ve věku moderního monismu dávno překonané. Dále budiž proto učiněn pokus budovat most pochopení, který bude s to vést od čistě přírodovědeckého pojetí tohoto světa k duchovně-vědeckému bádání

o onom světě. K tomu je žádoucí zařazení o duchovní vědu rozšířené lékařské nauky o člověku. Otázka možného pokračování života po smrti je neoddělitelně spojena s otázkou možného pokračování lidského sebevědomí. Když již spánek jako „malý bratr smrti“ může přechodně zhasit všechna vědomá hnutí duše, nepodaří se to o mnoho silnější smrti neodvolatelně? Přetrvávající zahalení vědomí v temno na druhé straně prahu smrti by ale bylo neslučitelné s myšlenkou individuálně dále žijící lidské duše. Neboť naše pravé bytí jako lidských bytostí předpokládá schopnost zážitku ve formě vědomého, duševně-duchovního života. Proto má způsob, jak jsme s to přemýšlet o vzniku vědomí, pro posouzení události smrti rozhodující význam.

Medicína zná z rozmanitých praktických zkušeností a vyšetření, podložených nejpřesnějšími experimentálními nervovými a mozkovými fyziologickými experimenty, nepopíratelnou závislost zemského vědomí, včetně funkce paměti, na tělesnosti. Ale i

laik ví, že úderem do hlavy vyvolaný otřes mozku nebo nedostatečné zásobení kyslíkem způsobené nízkým krevním tlakem ve špatně větraných prostorách, mozkový nádor nebo jiná mozková onemocnění mohou vést k těžkým poruchám vědomí nebo k bezvědomí. Při skleróze mozkových tepen mizí postupně schopnosti koncentrace, paměti a myšlení za současného pomalého rozkladu struktur osobnosti. Podle okolností musí být takto nemocný zbaven svéprávnosti. S ochrnutím spojené zakalené vědomí po

záchvatu mrtvice vedoucím ke smrti se jeví jako důkaz neodvolatelného zhasnutí ještě sotva doutnajícího životního plamene. Ale také

mimořádně silná schopnost ovlivnění mozkové funkce chemicky účinnými látkami, uspávacími, narkotiky, drogami všeho druhu nebo alkoholem ukazují jeho malou odolnost. Tato a nesčetná jiná pozorování vedla nakonec k závěru, že duševní život včetně vědomí je sekundárním jevem chemicko-fyziologických nervových procesů a nakonec - ve smyslu biologické nejvyšší funkce - je vytvářen mozkiem. Tak jako vůně růže vzniká a zaniká s květem, tak musí lidská duše sdílet svůj osud s tělesností, se kterou se zdá být identická. Světově rozšířená popularizace takových představ téměř znemožňuje mnohým o pravdu usilujícím lidem současnosti uvažovat o nesmrtnosti duše. Toto pojetí zatemňuje pravý obraz člověka a přispívá tak k úpadku naší kultury, nadto současné zbavení se mýtů a mechanizace moderního obrazu světa dodatečně hrozí zničit téměř všechny zbývající náboženské obsahy víry.

Duchovní věda nás učí vidět v mozku se odehrávající fyziologické procesy ve zcela jiném světle: ty je nutné chápat jako jakousi *funkci zrcadla*. Tak jako smysly *zobrazují* předměty a události okolí a diferencovaně je *reprodukuje*, což je zvláště zřejmé u oka, tak mozek *zrcadlí* zpět obrazy a představy vytvořené naším já v duševním prostoru. Jako nikdy nemůžeme bezprostředně vidět svůj vlastní obličej a potřebujeme k tomu zrcadlo, tak se duševní obsahy v těle ztělesněné duše objeví v našem vědomí teprve pomocí z mozku vycházející reflexe. Navzdory významné funkci zrcadla přijdou pouze malé děti na myšlenku, že předměty, které zrcadlo reflektuje, jsou jím vytvořeny, nebo je dokonce možné hledat je v něm samém nebo za ním. Stejně tak málo smíme připisovat mozku, že myšlenky produkuje podobným způsobem jako játra žluč, nebo v něm samém smíme vidět původ duše nebo dokonce její „vznik“. Při aktu vůle proniká duše svými silami vůle svalstvo, aby v něm z vnitřku plasticky zasáhla. Zde je po ruce proces, který sjednocuje tělo a duši, takže je na místě tak říkajíc *monistický* názor. *Představa tvořící duše* se naproti tomu uvolnila z nervové substance a může tak - osvobozena od bezprostřední vazby na orgán a práci v něm - přijít k sobě samé. V nervovém systému je vhodné *dualistické* uvažování.

Čistota obrazu zrcadla je absolutně závislá na určitých vlastnostech a na kvalitě zrcadla! Jako na břehu jezera to nejmenší zče- ní vodní hladiny zrcadluje obraz vlastního obličej v ní se odrážející, aniž by ho

změnilo nebo dokonce zničilo, tak musí každý zásah do jemné struktury mozku změnit naše představy. Stejně jako párou zasažené zrcadlo v koupelně zakalí náš obraz (a znemožní začaté holení), tak také musí například alkoholem prosáklý mozek zakalit naše vědomí já. Také v krvi rozpuštěný chloroform začne při narkóze rozpouštět tuku podobné látky kůry velkého mozku, tzv. lipoidy, podobně jako čisticí prostředek na obleku. Zrcadlem bez páry ale padá pohled do prázdna. Kdo rozbije zrcadlo, nezasáhne osobu, která se v něm zrcadlí! Stejně tak málo může smrtelná nehoda při narkóze zničit duši a ducha pacienta; tomu byl odebrán jen instrument zemského vědomí. Tím je naznačen směr, jímž se musí ubírat budoucí bádání o mozku.

Předložené pojetí nepopírá v žádném ohledu nervovou fyziologii doloženou a již uvedenou úzkou souvislost mezi mozkiem a vědomím, která modernímu člověku hrozí zatemnit představu o samostatnosti duše, nýbrž nechává ji objevit se spíše ve zcela novém světle. Tím je ale uvolněna cesta k osvětlení tajemství smrti samé zcela jiným způsobem. Myšlenka na možnou nesmrtelnost je navzdory - nebo lépe řečeno v souzvuku s mozkovou fyziologií opět možná eventuálně diskutovatelná pro samého zdravotníka, jehož úloha je přitom nejobtížnější.

Zrcadlová funkce mozku je organismem starostlivě připravena. V protikladu k žaludku a střevu, srdci nebo plicím je mozek nepohyblivý, strnulý, jako by vykrystalizovaný útvar, který je ve skořápce lebky pevně zapuštěn a zakotven. V embryonálním období ještě se vyskytující pohyby mozkových závitů - jako vyvýšené záhyby posouvání budoucího pohoří - se dostávají do absolutního klidu, což je žádoucí pro zrcadlovou funkci mozku, neboť ta vyžaduje ukončení vlastních pohybů. Zatímco orgány látkové výměny potřebují látky vyměňovat, přeměňovat a produkovat, jako například játra žluč nebo štítná žláza svůj hormon, tyto funkce u mozku téměř zcela ustupují. Ještě se vyskytující výměna látek slouží pouze k udržení životaschopnosti ganglio- vých buněk samých. K pólu výměny látek náleží dále výživa,

krvetvorba a schopnost regenerace. V rozmnožovacích orgánech se tato stupňuje v setrvalou produkci tisíců živých semenných buněk, které oplodněním vaječné buňky vyvolávají nespočetná buněčná dělení. V mozku naproti tomu krátce po narození zaniká každá schopnost dělení nervové buňky. Proto nemohou být nahrazeny ztráty substance, což například u dětské obrny nebo úrazů může působit tak tragicky. V nervově-smyslovém systému je to astrální tělo, které se jako nositel vědomého duševního života staví proti éternému tělu jako původci organického života. Potkáváme se zde s podobnou život potlačující funkcí jako při vzniku červených krvinek.

Další velká záhada mozkové funkce spočívá v tom, že mozek je *unavitelný* orgán. Zatímco orgány látkové výměny v dutině břišní a orgány rytmického systému se *neúnavně* ve dne v noci věnují svojí práci a například žaludek a střevo večeri zpracovávají také v noci, mozek nám vypovídá službu nejdéle za 16 nebo 18 hodin. Koncentrační schopnosti ubývá a oči se nám zavírají. Proč příroda nemůže této „slabosti“ našeho nejdůležitějšího orgánu zabránit a nutí nás přejít do stavu bezvědomí, který nazýváme spánkem?

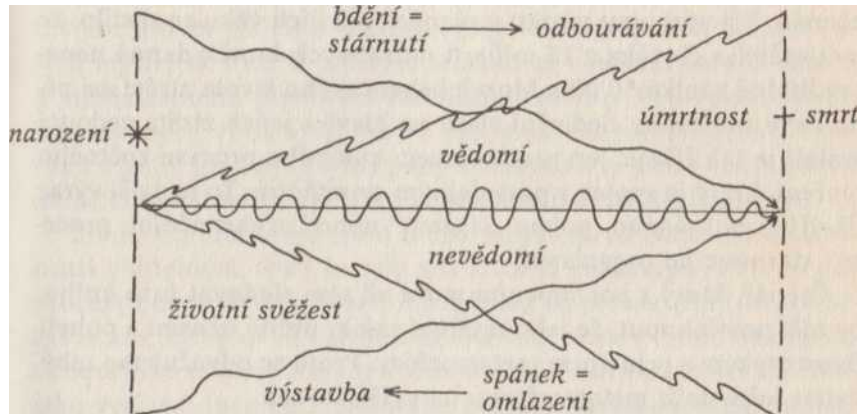
Líčené ochrnutí funkce výměny látek a pohyblivosti mozku přechází při probuzení v pravidelný, i když ještě tak jemný a fyziologicky velmi těžko zachytitelný proces odbourávání nervové substance a nervových struktur. Ale každý člověk pocítuje negativní výsledek těchto pochodů v nezbytné večerní únavě. Tyto pochody vycházejí z astrálního těla a z bytosti já, které se staví proti temným výstavbovým procesům organické roviny, a tímto jemným procesem odbourávání - řečeno trochu hrubě - vyklízejí místo pro vědomý duševně-duchovní život.

Na důležitý význam těchto procesů odbourávání a zpětného tvoření v jejich souvislosti se vznikem vědomého duševního života opakovaně upozorňoval Rudolf Steiner - a to zejména lékaře a pedagogy. Zatímco v pólu výměny látek, který je lokalizován zvláště v dolním člověku a dosahuje svého vrcholu v rozmnožování, můžeme vidět příbuznost s evolučně zdůrazněnými procesy jara a léta přírody, nervově-smyslové procesy jsou srovnatelné s involučně zdůrazněnými procesy podzimu a zimy. Tak jsou v lidském organismu tak říkajíc všechny roční doby současně

u díla, ovšem rytmizovány do průběhu dne skrze pravidelnou výměnu bdění a spánku.

*

Pro celistvé posouzení tohoto důležitého rytmu se dá vytvořit nadřazený vztah k časovému prostoru celého lidského života. Regenerační fáze spánku nám ukazuje právě na mládí a dětství, ve kterých výstavbové pochody ještě převládají, a tomu také odpovídá doba prodlouženého spánku. Kojenec potřebuje ještě dvacet hodin spánku, pětileté dítě dvanáct.

Stejným způsobem jsou ale také denní procesy odbourávání spřízněny s pochody stárnutí a ukazují podzimem života k protipólu narození, k okamžiku smrti. Večerní únava je časným poslem stařecké únavy životního večera. Proti tomuto dennímu vržení stínu stárnutí a smrti stojí vyrovnávající ranní, nově získaná životní svěžest, která vyzařuje z jara a doby mládí života. Je to dynamika celým životem se táhnoucího rytmu dne a noci, která nás v poli napětí těchto protikladů nechává zachovat rovnováhu, což ale znamená: zachovat nás zdravé.

Vědomý duševní život astrálního těla a já provází tedy souběžně, tělesně zevně a dovnitř směřující zrcadlová organizace nervové-

Á
 Á
 Á
 ÁÁÁÁÁ Á

-smyslového systému, odbourávání neboli pravé odvitalizování, které se odehrává v éterném a fyzickém dílu nervově-smyslové organizace. Naše srovnání se zrcadlem zde nedostačuje, abychom skutečně mohli pochopit zde se vynořující *druhou stranu* nervové a mozkové funkce. Zrcadlo - ani při tisícinásobném užití - neodbourává substanci svého povlaku. Používání nezpůsobí ani šrámy ani defekty povlaku! Duchovní bádání obrací pozornost k tomu, že se v mozku při bdělém vědomí jedná o pravé *procesy smrti* ve zjemnělé formě. Názor Rudolfa Steinera byl mezitím potvrzen přírodní vědou, přesto však v jeho hlubším významu ještě zůstal nepoznán. Při výzkumu mozku v různých stadiích věku se zjistilo, že u dospělého člověka z 15 miliard mozkových buněk denně nenahraditelně zaniká 50 000. Mozek během svého života ztrácí asi pětinu své substance. Šedivění vlasů na hlavě a jejich ztráta vedoucí k pleši je tak říkajíc jen protiobrazem vnitřního procesu zpětného tvoření, který je spojen s pravidelným smrštěním. To je další výraz již dříve zmíněného pojmu „stažení“ nebo „exkarnačního procesu“ stárnoucího organismu.

Čtenář, který s pochopením mohl až sem sledovat tuto knihu, by měl postřehnout, že jeho myšlení zažilo určité oživení a pohyblivost stykem s principem metamorfózy. Proto se odvažujeme zabývat se ještě další metamorfózou na vyšší úrovni.

Jak již bylo uvedeno, uvolňuje se při uvadnutí rostliny její éter- ná část. Duchovní badatel pohlíží na podzim jako na rozvíjející se padání listů stromu spojené se záračným rozsvícením se uvolněných éterných sil. Často tak nádherné podzimní zbarvení odumírajícího listí je fyzickým odleskem tohoto rozsvícení. Také v lidské hlavě jsou v souvislosti s procesy odbourávání, poněvadž to jsou pravé procesy odumírání, nepřetržitě uvolňovány éterné síly. Tyto se však jako rostlinné éterné síly nevracejí zpět do kosmických sfér, nýbrž jsou hned odchyceny v duševním prostoru. Já z toho substanciálně tvoří obsahy vědomí v podobě obrazů paměti a fantazie, stejně jako všechny naše představy. Jedná se o *metamorfózu sil*. „Je nanejvýš významné vědět, že obyčejné síly myšlení člověka jsou zjemnělé síly utváření a růstu. V utváření a růstu lidského organismu se zjevuje duchovno. Toto duchovno se potom objevuje v průběhu života jako duchovní síla myšlení. A tato síla myšlení je jen částí v éteričnu tkající lidské síly utváření a růstu. Druhá část zůstává věrná své vnitřně dané úloze na začátku života. Tak se

zjevuje imaginativnímu, duchovnímu náhledu obrazná (plastická) síla jako éterně-duchovní z jedné strany, která z druhé strany vystupuje jako duševní obsah myšlení“.

Objev duchovní vědy, že naše síly myšlení jsou metamorfózo- né, uvolněné éterné životní síly, je, jak ještě uvidíme, pro medicínu, pedagogiku a psychosomatiku v praktické rovině velmi významný.

Pohled na koloběh vody a její proměny by laikovi mohl usnadnit pochopení zmíněné metamorfózy tvořivých sil. Vynoření našich myšlenek v nitru můžeme srovnat se vznikem obrazů mraků z neviditelného plynného vodního elementu. Ten vystupuje do projasněných výšin atmosféry a procesem odpařování vody z potoků a moří spojených s tíží půdy se stává ve volně se vznášejících oblacích opět viditelným tím, že sleduje jiné utvářecí zákony.

Tímto líčením se ale stává hlubší smysl zprvu odcizující skutečnosti viditelným; totiž že celý náš život je prostoupen den po dni procesy odbourávání a smrti. Ty začínají již při narození, neboť organismus, který uvidí světlo tohoto světa, musí v tomto okamžiku odbourávat zrakový purpur v sítnici oka. Procesům smrti vděčíme jako *vtělená* duše do smyslového světa - navzdory vazbě na říši hmoty a pomíjivosti - za možnost rozvíjení *vědomého* života, což však musíme zaplatit ztrátou životní síly. Goethe říká: *Smrt je umělecká dovednost přírody, aby měla více života*. Tento výrok lze obměnit: do lidského organismu přijatý proces smrti je uměleckou dovedností přírody mít *vyšší* - totiž vědomý život. Pomocí líčeného zvláštního vytvoření vlastního mozku má člověk nejintenzivnější vztah k tomuto tajemství.

Zprvu tak záhadná a zneklidňující, nebo dokonce strach vyvolávající myšlenka na smrt tím může část své hrůzy ztratit. Vždyť její hlubší smysl přece bude zjevný, pochopíme-li proces smrti v celém životě dle skutečnosti. Naučíme se ho pozdravit ve smyslu Grimmovy pohádky ne jako „nepřítele smrt“, ale jako „kmotříčka smrt“, který každé ráno neviditelně přistupuje k našim hlavám a v přiměřené dávce nám poskytuje tak mnoho sil odbourávání, abychom se mohli vytrhnout biologické tuposti hloubek spánku.

Jeho životu nepřátelské úloze, která ochromuje organické procesy a cíleně vede k nulovému bodu, vděčíme za vnitřní vzkříšení z nevědomí rostlinného bytí až k zasvitnutí vědomí já. Jeho existence předpokládá anti-biologickou nejvyšší funkci. Také zde se musíme přeškolit! Organické involuci odpovídá - na vyšší úrovni - evoluce našeho duševně-duchovního života. Ten je proto na podzim zvláště bdělý a čilý, jak ukázala mnohá vyšetření.

V této kapitole jsme se tedy znovu setkali s Goethem objeveným základním principem evoluce ve smyslu polarit, metamorfózy a stupňování. Ten prostupuje celý náš organismus, účastní se jako součást života celkové evoluce a umožňuje náš vyšší osobní vývoj.

Smrt sama smí být pojata jako součet a shrnutí všech nás prostupujících procesů odbourávání. Protože teprve tyto umožňují naše vědomí, vzniká logicky otázka, zda jejich nejvyšší vystupňování v okamžiku smrti není spojeno nikoli s jejich zhasnutím, nýbrž právě s nejvyšším zasvitnutím vědomí. Má snad protestantský teolog profesor Hampe přece pravdu, když ve své knize „Umírání je přece zcela jiné“ píše ze zkušeností se svými umírajícími: „Vědomí umírajícího není stále slabší a slabší jako zhášející se svíce. Také nevzplane příležitostně ještě jedenkrát, jako svíce před zhasnutím. Spíše zažije neslýchané, sotva kdy v životě prožité stupňování.“ Vědomí „zažije zcela jiný vnitřní svět ... odloučení, jasnost, klid, rozšíření, jasnozření, určitý druh zvýšeného vědomí“⁵.

Tuto otázku budeme sledovat v následující kapitole. Předložené může být uzavřeno Goethovými slovy: „...a dokud toto nemáš, toto zemře a zrod se, jsi jen zasmušilý host na temné zemi“, která skrývají také hlubokou fyziologickou pravdu.

Walther Bühler